

Η ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ Κ. ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΚΡΙΑΔΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Στά πλαίσια τῶν ἐκδηλώσεων γιά τά 20χρονα

— 2ο —

Εἶναι τὰ μαῦρα χρόνια τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς. Ἐνα ἀπάγωμα τοῦ Γενάρη τοῦ '42 πηγαίνω νά ἐπισκεφτῶ τόν Γεώργιο Παπανδρέου. Βρίσκομαι κάτω ἀπό τή βαριά κατηγορία ὅτι μέ τό νά ἀπλοποιῶσω τοὺς τόνους καί νά καταργήσω τίς ψιλές καί τίς δασεῖες ἔχω καταπροδώσει τὰ ὄσια καί τὰ ἱερά τῆς φυλῆς. Ἀκόμα, πῶς μέ τὰ δημοσιεύματά μου ἀγωνίζομαι νά κόψω τοὺς δεσμούς ἀνάμεσα στόν ἀρχαῖο καί στόν νέο ἑλληνικό κόσμο. Γιά νά ὀργανώσω τήν ἀμυνά μου ἀπέναντι στίς κατηγορίες αὐτές, πηγαίνω νά ζητήσω τή γνώμη τοῦ πολιτικοῦ, πού εἶχε ἀπό τήν πρώτη στιγμή συλλάβει τὰ κίνητρα τῆς θλιβερῆς αὐτῆς ἱστορίας.

Ἡ τύχη — ἄς τό ποῦρε τύχη — τό φέρνει νά βρισκεται καί ὁ Καζαντζάκης τήν ὥρα ἐκείνη στό γραφεῖο τοῦ Παπανδρέου. Εἶναι ἡ δεύτερη φορά πού συναπαντιόμαστε. Καί ἡ πρώτη ἄλλωστε γνωριμιά μας εἶχε γίνει τυχαία πρὶν ἀπό δύο χρόνια σ' ἓνα βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἀθήνας. Ὅταν ἔσπερα ἀπό λίγη ὥρα ἀφήνουμε μαζί τόν Παπανδρέου, πρὶν ἀκόμα καταβῶμε τή σκάλα, μού ἀνακοινώνει τήν πρόθεσή του νά μεταφράσει τήν Ἰλιάδα. Εἶχε, μού λέει, μιλήσει καί στόν Παπανδρέου γιά τό ζήτημα αὐτό, καί ἐκεῖνος τόν εἶχε σπρώξει ἀκόμα περισσότερο νά καταπιαστέι μέ τόν Ὅμηρο. Μὲ τήν εὐκαιρία, μέ παρακαλεῖ νά τόν βοηθήσω νά γλώσσα καί τόν πολιτισμό τοῦ Ὀμήρου.

Φυσικά, δέχομαι μέ πολὺ χαρά, καί ἔτσι ἀρχίζει τό πρῶτο στάδιο τῆς συνεργασίας μας, πού κρατᾶει δύο μῆνες. Ἡ συμβολή μου εἶναι ἀσήμαντη· δὲν ἔχω παρὰ νά τοῦ στέλνω στήν Αἴγινα πού βρίσκεται διάφορες ὁμηρικῆς μελέτες, πού ἐκεῖνος τίς καταβροχθίζει καί μού τίς γυρίζει σὲ λίγες μέρες πίσω.

Στίς 28 τοῦ Μάρτη παίρνω, ἐντελῶς ἀναπάντεχα, ἓνα γράμμα του: «Ἀγαπητὲ φίλε· τό τέλειο θά 'ταν νά κάναμε μαζί τὴν μετάφραση τῆς Ἰλιάδας» ἔργο ζωῆς, πού ταιριάζει, εἶμαι βέβαιος, καί στούς δύο μας· μπορεῖ νά βαστάξει χρόνια, κατένας δὲ μᾶς βιάζει· ἂν δέξεστε, οἶς παρακαλῶ, μού τό γράψετε, γιά ν' ἀρχίσω νά ἐτοιμάζομαι κι ἔτσι, ὅταν θ' ἀρ-

χίσει ἡ συνεργασία, νά μὴν γτροπιαστῶ μπροστά σας... Ὅσον ἢ ἡ συνεργασία μας αὐτὴ θά 'ναι ἄρτια... Σκεφτεῖτε καί ἀποφασίσετε» χρόνια λαχτάριζα μιὰ μετάφραση τῆς Ἰλιάδας· μὰ δὲν τολμοῦσα. Μαζί σας εἶμαι ἔτοιμος».

Ὁ πειρασμός εἶναι ἀλήθεια μεγάλος· γιατί δίπλα στή χαρὰ πῶς θά συνεργαστῶ μ' ἓναν Καζαντζάκη, ἦταν καί ἡ ἀγάπη μου γιά τόν Ὅμηρο. Εἶχα ἀρχίσει νά τόν μελετῶ συστηματικά ἀπό τό '29 καί πιστεῦσα πῶς εἶχα ξεδιαλύνει μερικὰ ἀπὸ τὰ μυστικά τῆς τέχνης του. Γιατί νά μὴν μοιραστῶ τήν εὐθύνη μιᾶς μετάφρασης, πού θά γνώριζε τόν Ὅμηρο στούς νεώτερους Ἕλληνες, σὲ ὅσους δυσκολεύονταν νά τόν χαροῦν στό πρωτότυπο;

Ἀπὸ τήν ἄλλη, θεϊκό καί αὐτὸ στοιχεῖο, εἶχα πρὶν ἀπό λίγα χρόνια γράψει ἓνα βιβλίο γιά τό μεταφραστικό πρόβλημα καί εἶχα ἀποδώσει λίγες σελίδες τοῦ Θουκυδίδη καί τοῦ Καίσαρα. Ἐτσι, οἱ δυσκολίες πού θά ἀντιμετωπίζαμε στό ἐγχείρημά μας μού ἦταν ἀπὸ πρὶν γνωστές, ἄλλο ζήτημα πῶς θά τίς λύναμε σ' ἓνα ποιητικό μάλιστα κείμενο δεκαπεντέμησι χιλιάδων στίχων.

Καί οἱ διαταγμοὶ ὅμως δὲν ἦταν μικρότεροι· γιά ἓνα τέτοιο ἔργο θά ἔπρεπε νά ἀφιερῶσω ἀρκετὰ χρόνια τῆς ζωῆς μου, ὅσα λοιπὸν βιβλία εἶχα προγραμματίσει θά χρειάζονταν νά ἀναβληθοῦν γιά ἀργότερα ἢ καί νά ματαιωθοῦν. Ἐπειτα, τόν Καζαντζάκη τόν εἶχα δεῖ μόνο δύο φορές στή ζωή μου, καί οἱ φημιολογίες τῶν φιλολογικῶν κύκλων τῆς Ἀθήνας μού τόν παρουσίαζαν σάν ἓναν ἄνθρωπο ὅχι καί πολὺ συνεργάσιμο. Θά δέχοταν ἀλήθεια τόσο εὐκόλα τοὺς σχολαστικισμούς ἑνὸς φιλολόγου; Θά δέχοταν χωρὶς διαμαρτυρίες οἱ ἀπαιτήσεις τῆς ψυχρῆς ἐπιστήμης γιά μιὰ ποιητὴ ἀπόδοση νά ψαλιδίσουν τήν ἐμπνευσή του;

Γρήγορα οἱ διαταγμοὶ διαλύονται· γιῶθω πῶς δὲν ἔχω τό δικαίωμα νά ἀρνηθῶ· πρέπει νά δεχτῶ τήν τόσο τιμητική γιά μένα προσφορά τοῦ Καζαντζάκη καί γιά τό χατίρι του, προπαντὸς ὅμως γιά τό χατίρι τοῦ Ὀμήρου. Ἀνακαλιόμαστε λοιπὸν τὴν οκτὰ τοῦ μεγάλου ποιητῆ νά μᾶς παρασταθεῖ, ὥστε νά τόν ἀδικήσουμε ὅσο γίνεται λιγότερο, καί σιγονόμαστε στή δουλειά.

Ἀρχίζει ἡ δεύτερη φάση τῆς συνεργασίας μας. Τὸ δικό μου ἔργο στήν περίοδο αὐτὴ εἶναι καθαρὰ ἀρνητικό. Ἐλέγχω τὴν ἀπόδοση τοῦ συντρόφου μου στίχο με στίχο, λέξη με λέξη, καί ἐπειδὴ τὰ μούτρα τῆς οοφίας εἶναι πολὺ γκρινιάρικα — ὁ χαρακτηρισμός αὐτὸς ἀνήκει στόν Καζαντζάκη —, γερμίζω παρατηρήσεις. Τὸ νόημα μέ τίς ἀποχρώσεις του, ἡ ἐπιλογή τῆς κατάλληλης λέξης καί ἔκφρασης, ὁ τρόπος πού θά πρέπει νά ἀποδοθοῦν τὰ ἰδιότυπα στοιχεία τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, τὰ κοσμητικά ἐπιθέτα, ὅταν μάλιστα αὐτὰ εἶναι σύνθετα, τέλος τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων, ἀκόμα ἡ σύνταξη, ὁ ρυθμὸς καί ἡ ἀρμονία τοῦ στίχου — ὅλα μπαίνουν κάτω ἀπὸ τὸν πῖλὸ αὐστηρὸ ἔλεγχο, γιατί ἔχουμε μείνει σύμφωνα πῶς θά κυνηγοῦμε τό ἀδόνατο, γιά νά κατορθώσουμε τό ἀνώτατο δυνατὸ.

Στὸ μεταξύ, στίς ἀρχὲς τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ '42, στήν Αἴγινα, κανονίζουμε σὲ χοντρές γραμμὲς τὸν τρόπο τῆς δουλειᾶς μας. Μένουμε σύμφωνα σὲ ὀρισμένες βασικὲς ἀρχές:

1. Θά ἀποφύγομε, ὅσο γίνεται, τοὺς ἀναχρονισμούς. Δὲν θά ἀκολουθήσουμε τὸν Ἀλέξανδρο Πάλλη, πού ζήτησε νά φέροι τόν Ὅμηρο κοντὰ σὲ κλέφτικο τραγοῦδι μελώντας γιά καπεταναίους καί ἀρματολούς, γιά βλάμηδες καί θλαμάκια, γιά πάλες καί τζαμπράκια.

2. Θά σεβαστοῦμε τό παλαιὸ κρῶμα τῆς γλώσσας τοῦ Ὀμήρου, ἀκόμα θά κρατήσουμε τὴ φράση μας σὲ ὑψηλὸ ποιητικὸ τόνο, ἀποφεύγοντας κάθε ἀνοίκεια ἔκφραση. Καί σ' αὐτὸ ὁ Πάλλης εἶχε πᾶει πολὺ μακριά, μέ τὰ κουτσαβάκκα τοὺς ἔφαγε τὸ μάτι, χάφτουν βόδια, τοῦ ζάφτει μιὰ κονταριά, δὲν σκαμπάζω καί τὰ ὄμοια. Ἡ δική μας μετάφραση θά ἀκολουθήσει τὴ σεμνότητα καί τὴν εὐγένεια τοῦ δημοτικοῦ μας τραγοῦδιου.

3. Ὁ στίχος πού θά χρησιμοποιήσουμε θά εἶναι ὁ δεκαεφτασύλλαβος, ἀνανεωμένος κάπως, γιατί εἶναι ὁ μόνος πού μπορεῖ νά χωρέσει ὅ,τι χωρεῖ ὁ ὁμηρικὸς ἔξαμετρος. Δὲν εἶναι βέβαια λαϊκός, ὁ δεκαεφτασύλλαβος καί ὁ ἔξαμετρος ὅμως δὲν ἦταν λαϊκὸς στίχος. Ὅσοι, γιά νά μεταφράσουν τόν Ὅμηρο, εἶχαν χρησιμοποιήσει

τὸν δεκαπεντασύλλαβο, εἶχαν ἀναγκαστέι ἢ νά πληθύνουν τοὺς στίχους ἢ — μὲ συχνά — νά περικόψουν τὸ ὁμηρικὸ κείμενο. Ἐτσι, ὁ Πάλλης μόνο στήν πρώτη ραψωδία, σὲ 600 δηλαδὴ στίχους, εἶχε παραλείψει πάνω ἀπὸ ἑκατὸ ἐπιθέτα καί ὀνόματα, γιατί δὲν τὰ χωροῦσε ὁ δεκαπεντασύλλαβός του.

4. Ἡ μετάφραση θά ἔχει τὸν ἴδιο ἀριθμὸ στίχων μέ τὸ πρωτότυπο, καί, ὅσο γίνεται, θά ἀντιστοιχεῖ στίχο με στίχο μαζί του.

5. Σ' ἓνα μόνο δὲν μένουμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σύμφωνα, στήν ἀπόδοση τῶν κύριων ὀνομάτων. Τὸν Καζαντζάκη δὲν τὸν πείραζε νά μνησθῆμε τὸν Πάλλη καί νά ποῦμε τὴν Ἑλένη Ἀεγύω, τὸν Ὀδυσσεῖα Ἀεγύω, τὸν Πηνελόεο Πηνέλα, τὸν Ἰδομενεῖα Δομενεγία καί τὰ ὅμοια. Εἶχε τὴ γνώμη πῶς τὰ ἀρχαιοῦστρεπα ὀνόματα θά ἀποτελοῦσαν παραφωνία μέσα σὲ ἄλλο δημοτικὸ κείμενο. Θά ἦταν, ὅπως ἔλεγε, σάν νά ἔβλεπε τὴν Εὐα Σκελιανού μέ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ φορεσιά τῆς νά κυκλοφορεῖ σὲ χωριά μας. Γιά μένα ἀντίθετα, ἡ ἐκλαίκευση τῶν ἡρωικῶν ὀνομάτων θά κατάσπεφε τὴν ἀρχαιότητα καί τὸ ὑψηλὸ ἔφος πού εἶχαμε πεῖ νά κρατήσουμε. Σιγὰ σιγὰ ὁ Καζαντζάκης ὑποχώρησε, καί τὰ ἡρωικὰ ὀνόματα ἔμειναν ἀλώβητα, ἔξω ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις, καί ὅπου ὁ μεταοχηματισμὸς ἦταν ἀναπόφευκτος.

Στὸ μεταξύ ὁ Καζαντζάκης μού γράφει πῶς ὅλος ὁ γλωσσικός πλοῦτος τῆς νεοελληνικῆς πού ἔχει ἀποθησαυρίσει σὲ κεφάλι του καί σὲ σημασιματάρια του δὲν τοῦ φτάνει· πρέπει νά ψάξουμε καί σὲ γλωσσάρια καί λεξικά, σὲ μεσαιωνικά κείμενα καί συλλογὲς δημοτικῶν τραγοῦδιῶν, σὲ Ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν τοῦ '21, στόν Μακρυγιάννη, στόν Κολοκοτρώνη, στόν Φωτῆκο, καί ὅπου ἄλλοῦ μπορούμε. Ἐτσι ξεφυλλίζουμε δεκάδες τόμους ἀπὸ περιοδικὰ καί βιβλία καί ἀποδεικνύουμε ὅσα στοιχεῖα μπορούν νά μᾶς βοηθήσουν.

Εὐτυχῶς πού ὅλος αὐτὸς ὁ μόνος δὲν μένει χωρὶς καρπούς. Κάθε τόσο ξετρυνόμαστε μιὰ λέξη, πού ταυτίζεται ἀπόλυτα μέ τὴν ὁμηρικὴ. Ἐτσι οἱ Τρωαδίτισσες οἱ ἐλκροσὶ πεπλοῖ, αὐτὲς δηλαδὴ πού σέρνουν πίσω τους τοὺς πέπλους, αὐτὸ θά πει, τίς μάλινες κάπες τους, θά γίνουν μακρομαντοῦσες, γιατί ἔτσι θέλει καί τίς κυράδες του ἓνα μεσαιωνικὸ τραγοῦδι, «πού ἔχουν τίς μακρὲς οὐρὲς καί σέρνουν τίς ὀπίσω».

Τὸ ἴδιο ἀπὸ τὰ δημοτικὰ μας τραγοῦδια εἶναι παρμένο τὸ ἀσημοκαρφοπλόυμιστοσπαθί, γιά νά ἀποδώσουμε τὸ ὁμηρικὸ ἀργυρόηλωνξίφος. Ὁ πλούσιος ἄρχοντας μέ τὰ πολλὰ κοπάδια, ὁ πολύροην, γίνεται βαριοκοπαδάρης, ἡ ἀργυρόπεζα Θέπδα γίνεται κιοναστράγαλη, ἡ Ἡρα ἡ λευκώλενος γίνεται κρουσταλλοβράχιονη — καί τόσα ἄλλα.

Ἐπειτα ἀπὸ ἓνα χρόνο, τὸν Ἰούνιο τοῦ '43, θά ἀρχίσει ἡ δεύτερη γραφὴ· θά ἀκολουθήσει καί τρίτη καί τέταρτη. Τώρα ὅμως ἡ συνεργασία μας ἔχει μπεῖ στήν τρίτη φάση· ἔχω πᾶ μάθει τὰ μυστικά τοῦ δεκαεφτασύλλαβου καί δὲν μένω μόνο στήν ἀρνηση, σημειώνοντας τί πρέπει νά διορθωθεῖ· τώρα πλάθω καί ἐγὼ στίχους, πού ὁ Καζαντζάκης στήν ἐπόμενη γραφὴ ἄλλοτε τοὺς δέχεται καί ἄλλοτε τοὺς ἀπορρίπτει, γιά νά προτεῖναι κάτι καλύτερο.

ΑΥΡΙΟ: Τὸ τέλος